

ZBIROŽSKO V OBDOBÍ TŘICETILETÉ VÁLKY A VE 2. POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Třicetiletá válka (1618–1648) byl evropský ozbrojený konflikt známý především jako vyvrcholení sporů mezi římskokatolickou církví a zastánci vyznání, která vznikla po reformaci v 16. století, tedy kalvinismem a luteránstvím. Neméně důležitou příčinou války byl také boj evropských zemí o politickou nadvládu. První roky války probíhaly především na území Českého království a Rakouského arcivévodství (zde totiž revoluce proti Habsburkům vypukly), nicméně na většinu dalších let války se boje přemístily mimo tato území v důsledku toho, že se katolíkům podařilo velkou část bitev vyhrát a přesunout boje na zbytek území Svaté říše římské, které ovládali protestanti. Válka skončila uzavřením vestfálského míru v roce 1648.

V roce 2020 uplyne 400 let od bitvy na Bílé hoře, která zpečetila osud českého stavovského povstání a na dalších 300 let ovlivnila osud českého státu. Následující válečné události se neblaze projeví i v našem regionu a městě Zbiroh. Před 380 lety patřil Zbiroh mezi úplně spálené obce.

V roce 1617 stárnoucí císař Matyáš přesvědčil české stavy k volbě svého bratrance Ferdinanda Štýrského (v zemích Koruny české vládl jako Ferdinand II.). Spory o kompetence stavů a vlády vyvrcholily 23. května 1618, kdy byli z oken Pražského hradu při pražské defenestraci vyhozeni dva místodržící Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka a Jaroslav Bořita z Martinic i jejich sekretář Fabricius, kteří byli obviňováni ze špatného zastupování Čechů u dvora ve Vídni.

Pražská defenestrace

Petr Arnošt Mansfeld

Jindřich Matyáš Thurn

Pražská defenestrace se stala oficiálním začátkem války. Jeden z největších stavovských předáků Jindřich Matyáš Thurn se stal generálem stavovské armády. Čeští stavové tuto akci obhajovali jako nápravu chyb královských správců, ne jako vzpouru proti panovníkovi. Stavovská armáda zprvu slavila úspěchy. O velké vítězství se zasloužil generál dělostřelectva Petr Arnošt Mansfeld, když se mu podařilo dobýt Plzeň.

Když roku 1618 vypukla v Praze vzpoura proti králi Matyášovi, bylo zbirožskému hejtmanu nařízeno, aby sbíral lid do pole a předložil seznam zbroje. Dva měsíce před bitvou na Bílé hoře dostal zbirožský hejtman Jindřich Horník z Harasova nařízení, aby dal zhotovit 50 ručnic a ozbrojil jimi lid. Následující měsíc pak bylo nařízeno správcí zbrojnice na Pražském hradě Danielu Welzenburgerovi, aby vydal zbirožskému hejtmanovi potřebné množství prachu.

Zbiroh

1230 – první písemná zmínka o hradu
1336 – kupuje panství Petr I. z Rožmberka
1369 – Zbiroh povýšen na městys
1897 – Zbiroh povýšen na město

Zámek Zbiroh byl před válečnou pohromou poměrně dlouho uchráněn. V roce 1639 bylo královskou komorou dovoleno, aby se česká šlechta v čase nebezpečí mohla uchýlit na Zbiroh. Městečko Zbiroh bylo roku 1639 vypáleno, požárem byla zničena i jeho pergamenová privilegia. Na jaře téhož roku za pomoci domácího zrádce byl zámek Zbiroh poškozen. Neznámý člověk z Radnic ve službách švédských se pomocí lsti vloudil do zámku a v nestřeženém okamžiku otevřel bránu a smluveným znamením Švédy přivolal. Napomáhal i při založení ohně a drancování. Tehdy shořely zadní pokoje až do poloviny paláce a nad vraty místnost, která byla zapálena skrze dřevěnou kolnu. V nastalém zmatku se paličům útěk zdařil. Žhář polapen nikdy nebyl.

Na podzim roku 1639 přijeli uherští regimentové ke zbirožskému zámku a chtěli v okolních obcích přezimovat. Bylo mezi nimi i mnoho Čechů, kteří pocházeli ze zdejšího kraje. Po dlouhém vyjednávání s hejtmanem část vojska odtáhla k Radnicím, část byla ubytována v zámku a vůdce s menším oddílem ve vypáleném městečku.

Za třicetileté války byl na zbirožském zámku uschován cennější movitý majetek ze dvorů a od okolního obyvatelstva. Zámek zřejmě nebyl příliš dobře vybaven zbraněmi. Roku 1640 zde sice bylo několik děl, z nich však byly dva kusy nefunkční. Jedno dělo bylo roztržené a druhé k potřebě nezpůsobilé. Oba kusy měly být dány do zbrojnice v Praze k novému přelítí.

V době války museli zbirožští poddaní mnoho set centnýřů munice do Prahy nebo jinam za vojskem dovézt, často bez jakékoliv náhrady. Vojsko také často úrodu sedlákům pobralo a v polích rovnou vymlátilo, aby mělo pro sebe potřebné zrní a píci pro koně. Vojsko sice dostávalo poukazy na to, co smí požadovat a co ne, ale tato nařízení se ve zdemoralizovaném vojsku příliš nedodržovala. Zdejší obyvatelstvo ztrácelo trpělivost a někdy docházelo i ke mstě na vojsku. Na podzim roku 1642 nebyla žádná ves na panství bez vojska. Dne 17. listopadu přitáhly na panství ještě tři regimenty, ubytováno zde bylo 15 regimentů a další ještě přišly od Radnic.

Po bitvě na Bílé hoře dne 8. 11. 1620 nastala na Zbirožsku doba těžkého utrpení. Zemské stezky a později i říšské silnice využívala pro své přesuny různá vojska. Přitom v kraji loupila, páčila a vraždila jak vojska nepřátelská tak domácí, neboť jim často nebyl vyplácen smluvený žold, a tak se vojáci obohacovali na obyvatelstvu. Vojska Ferdinandova si často počínala mnohem hůř než vojáci z nepřátelského tábora.

Nejvíce postiženy byly obce a místa rozložená kolem silnic, ale plenění se nevyhnulo ani odlehlejším sídlům. Obyvatelstvo se rozprchlo do lesů a tam se skrývalo. Proudů vojsk přicházely na Zbirožsko ve směru Praha – Plzeň a opačně, druhý proud od Kralovicka nebo Rakovnicka přes Zvíkovec. Zánik řady vesnic je datován právě obdobím třicetileté války. Drancování okresu měla na svědomí ale i domácí vojska, zejména Uhři a Chorvaté. V říjnu 1620 ustupovalo vojsko Fridricha Falckého před Maximiliánem Bavorským, a když tábořilo u Rokycan, rozjžděli se Uhři na všechny strany a loupili. Přepadli dokonce i královský statek Zbiroh.

Ze starých listin je zřejmé, že vojska řádila ve zbirožském okolí již od roku 1627. Žalostně dopadla krajina roku 1631, kdy chorvatští jezdci Matyáše hraběte Gallase ve službách Ferdinanda II., projížděli od Rokycan až k Berounu, aby sem vniknuvší Sasy vytlačili. Nechvalně také proslul pluk velitele císařského vojska v Čechách Rudolfa hraběte Colloreda nebo vojsko Albrechta z Valdštejna, které Zbirožskem táhlo roku 1632.

Švédové na Zbirožsku

Největší pohromu přinesli na Zbirožsko Švédové v letech 1627 – 1639. Sbory generála Johana Gustavssona Banéra, nejednou protáhly zdejší krajinou. Tento nejvyšší švédský důstojník obléhal Prahu, která se mu postavila na odpor. Poté co zanechal obléhání, usídlil se v severovýchodních Čechách a zahájil systematické plenění.

Johan Gustavsson Banér

ČASOVÁ OSA DŮLEŽITÝCH UDÁLOSTÍ PRO ZBIROŽSKÉ PANSTVÍ

1618	1618	1618	mezi lety	1620	1621	1622	1627	1634	1639	1640	1648	1652	1668
23. května Pražská defenestrace	21. listopadu dobytí Plzně generálem Petrem Arnoštem Mansfeldem	vypálen Bukov	vypálen Cetkov Rovný	8. listopadu bitva na Bílé hoře	vypálen Kařez	Zbiroh nemá duchovního pastýře, přidělen pod správu farářů Drahoňova Újezda	započalo plenění Zbirožska vojsky	vypálen Švabínský pivovar	městys Zbiroh vypálen Švédy vyhořela radnice, shořela pergamenová privilegia, městské knihy	Zbiroh patří mezi spálené obce	Vestfálský mír ukončuje třicetiletou válku	založen nový zbirožský urbář	obnoveny výroční trhy ve Zbiroze
počátek třicetileté války									za pomoci lsti zapálen zámek Zbiroh	vypálen Švabínský pivovar		<u>Zaniklá sídla:</u> Bukov - ves Cetkov - ves Kařízek - tvrz Lhota - ves (splýnula se Zbirohem r. 1654) Rovný, Rovensko - ves, tvrz, mlýn	

Švabínský pivovar

Švabínský pivovar

Švabínský pivovar nedaleko zámku Zbiroh se těšil zvláštní pozornosti jak nepřátel, kteří ho vypálili, tak vojska domácího, zejména Uhrů. Na podzim roku 1639 různé vojenské partaje zajížděly od Prahy až ke Zbirohu. Tropa vojáků asi o 300 koních 26. listopadu 1639 přepadla pivovar na Švabíně. Staršího a podstaršího sládka do naha vysvlékli, a co před pivovarem po nepříteli sudoviny zbylo, spálili. Sládek pak s podstarším a s 10 nedělním dítětem šli na zámek, jak se říká „jak je Pán Bůh stvořil“. Dne 20. 11. 1641 přijela od Radnic partaje rozličných regimentů o 500 koních a 300 vozech a po nepříteli ne zcela vypálený švabínský pivovar vyplundrovala. Také vojenská stráž – Salagvardi neprospěli švabínskému dvoru a pivovaru, který byl po švédském vypálení částečně opraven. Ve dvoře bylo zřízeno ubytování nejvyššího vachmistra regimentu Minstera a do pivovaru vložena Salagvardia. Partaje zde i v nejbližším okolí nadělala škod, že je hejtman ihned nedokázal odhadnout. Velitel regimentu Šperaiterovského využil hejtmanovy nepřítomnosti a vyslal jednu partaj, aby dvůr ve Švabíně přepadla. Bezpečnostní stráž – Salagvardi se příliš dobře neosvědčovala.

Vězení na zbirožském zámku

Zámek Zbiroh sloužil po Bílé hoře jako vězení. Roku 1622 byli na zámku věznění čeští páni Vilém Popel z Lobkovic, Pavel Říčan, Felix Václav Pětipeský, Jan Vostrovce z Kralovic a rakouský šlechtic Jan Bernart Fünfkirchner. Od roku 1642 byl zde vězněn Jan Belvic z Nostvic, avšak vyměřených pět let zde nezůstal, byl propuštěn a odjel do ciziny. Pražský student Martin Šmatrdle byl roku 1651 odsouzen na pět let do Zbiroha a také Adam Rudolf Chuchelský z Nestajova pro vraždu čeledína byl převezen do zbirožského vězení, avšak po několika dnech vrácen zpět od Prahy a vsazen do Bílé věže. Po roce 1680 byl na Zbiroze uvězněn spiklenec hrabě Zrinský pod stráží 22 mušketýrů, 1 korporala a 1 lajtnanta. Poté vojenský hejtman Oldřich ze Štaufenberku pod dozorem 7 – 8 mušketýrů, který byl taktéž odsouzen pro spiknutí.

Ze 17. století, z doby pobělohorské, se dochovala železná maska, která byla nasazována vězňům na hlavu při převozu do vězení na zbirožský zámek. Maska je ve sbírkovém fondu Městského muzea Zbiroh a dočasně je zapůjčena do expozice na zámku Zbiroh.

Křtitelna

Zbirožská fara

Již od roku 1622 neměl Zbiroh místního duchovního pastýře, a tak byl přidělen pod duchovní správu farářů Drahoňova Újezda. Roku 1627 byl Drahno-újezdským farářem Ondřej Mosaides Hostouňský a kněz Jakub Popelius Žďánický. Roku 1639 spravoval zbirožskou farnost a mnohé další okolní fary farář z Drahoňova Újezda Ondřej Šebestián Outerský. Z důvodu válečného nebezpečí vykonával svátosti často potajmu v lesích.

Pověst o studánce Křtitelně u Drahoňova Újezda

V červenci roku 1634 přitáhlo švédské vojsko pod vedením generála Banéra až ke Zbirohu. Obyvatelé kraje utíkali z domovů do lesů a brali si jen nejpotřebnější věci. V hustých lesích obětoval Bohu v chrámu přírody i pozdější farář Ondřej Šebestián Outerský z Drahoňova Újezda. Pro osadníky byly tyto náboženské obřady jedinou útěchou. Trápilo je však, že novorozeňata nemohou být křtěna. Nepřítel hlídal lesní pomezí, a tak duchovní otec v noci obcházel skryše uprchlíků a odnášel nemluvněta zahalená v plášti ke studánce, která vyvěrala pod strání Drahoňova Újezda. Vyčkávací matka pak přijala pokřtěné dítě z jeho rukou. Proto se od těch dob studánka nazývá Křtitelna.

Rovný

Pověst o mlýně na Rovném vypráví, že v době třicetileté války, když švédská vojska táhla krajem, místní mlynář upozornil císařské vojsko na zbirožském zámku na blížící se Švédy. Cizí vojsko bylo záhy přepadeno a postříleno. Avšak zbytek rozprchlých Švédů se dozvěděl o návštěvě mlynáře na zámku. Přepadli mlýn, kde mlynáře podrobili výslechu. Ten zapíral, a tak švédský velitel přikázal mlynáře se ženou přivázat naznak na mlýnské kolo. Vytáhli stavidla a roztočili s nebezpečím lidmi mlýnské kolo.

Zaniklá ves Bukov

Ves Bukov připomínaná zprávou z roku 1589 byla roku 1618 vypálena. Uchoval se pouze název lesa a myslivny jižně od Zbiroha. V místě zaniklé vsi jsou dosud viditelné terénní nerovnosti.

Bukov

Pověst o Naříkajících Švédech

Našimi kraji se potloukaly tlupy žoldnéřů, málokde se místní pokoušeli postavit se jim na odpor. Švédský vojevůdce Banér táhl s houfem svého vojska ke Zbirohu. Zbirožští se však domluvili a schovali se v lesní úžlabině. Čekali celý den a až v noci se objevili první Švédové. Zastavili na mýtině, kam dopadalo měsíční světlo. Zbirožští již na nic nečekali a unavené jezdce přepadli. Oplatili jim všechny křivdy v kraji. Po seči posbírali Zbirožští pobité Švédy a zahrabali. Koně si jako kořist odvedli domů. Mrtví Švédové prý dodnes nemají pokoje a jejich duše naříkají výčitkami a bolestí. O půlnoci v místech vykonané pomsty prý vychází nářek a sténání z podzemí, ze švédských hrobů. To místo se nazývá „Ječniště“.

Ječniště

Vestfálský mír

Dlouholetý vojenský konflikt, který se do historie zapsal jako třicetiletá válka, se výrazně odlišoval od předchozích válek a byl nesporně jednou z nejvýznamnějších událostí raně novověkých evropských dějin. Jednání o všeobecném míru měla být zahájena v roce 1642, ale k realizaci došlo o něco později. Katolické delegace jednaly v Münsteru, protestantští zástupci se soustředili v Osnabrücku, jednání tak probíhala odděleně, aby se předešlo případným sporům o význam a postavení jednotlivých států. Podpisem smlouvy mezi císařem, Švédskem a říšskými knížaty v srpnu 1648 a smlouvy mezi císařem a Francií v září 1648 mírový kongres vyvrcholil závěrečným říjnovým dokumentem. Vestfálský mír přinesl nejen konec rozsáhlého válečného konfliktu, ale také definitivní zánik habsburského hegemonismu a španělských velmocenských plánů a vymezil uspořádání a rovnováhu sil až po zánik Svaté říše římské v roce 1806.

Literatura:

Drachovský Antonín: Kulturní obrázky ze Zbirovska, I. - IV., Rokycany, 1908
Fukala Radek: Třicetiletá válka 1618 – 1648, I. a II. díl, Veduta, 2018
Pohl Jan: Kronika města i zámku Zbirova, Stráž Podbrdská, 1903
Sedláček August: Hrady, zámky a tvrze království českého, XIII. díl, Praha, 1905
Svobodová Eva: Po stopách pověstí na Zbirožsku, katalog výstavy, 2014
Dobová vyobrazení – zdroj: https://cs.wikipedia.org/, sbírkový fond muzea Zbiroh
Text a foto: Bc. Eva Svobodová, Městské muzeum Zbiroh, 2020

Zbiroh po třicetileté válce

Roku 1652 byl založen nový zbirožský urbář, tedy seznam majetku vrchnostenského, poddaných lidí a poplatků, které ze svých usedlostí či živností do důchodu panství museli obyvatelé odvádět.

Z tohoto urbáře vyplývá, že roku 1653 bylo ve Zbiroze a s ním v přilehlé Lhotě (dnes Hejště) celkem 40 hospodářství. Z těch však bylo obydleno pouze 16 celých gruntů (půllánů), 4 poloviční grundy (čtvrtlány) a 6 chalup. Pusto a neobydleno bylo celých 12 gruntů a 2 chalupy ve Lhotě. Od těchto let teprve známe dopodrobna jména místních občanů a jejich povinné platy, roboty apod.

V urbáři z roku 1652 se uvádějí při každé usedlosti dvě jména: nejprve starodávné, jak se zdá z urbáře založeného v roce 1594, když byl Zbiroh odebrán Lobkovicům pro královskou komoru. Potom jsou zmiňována jména dočasných nebo nedávných držitelů.

Třicetiletá válka zapříčinila zpusťování mnoha vesnic a panských sídel, která již nebyla obnovována a opuštěná, rychle podléhala zkáze.